

DUALNO VISOKO OBRAZOVANJE – SIMBIOZA TEORIJE I PRAKSE

Jelena Obradović¹, Mirjana Dmitrović²

¹Visoka poslovna škola strukovnih studija, Novi Sad, Srbija

²Akademija strukovnih studija, Odsek za medicinske i poslovno-tehnološke studije, Šabac, Srbija

¹jelena.obradovic.vps@gmail.com, ²dmitrovicmima@gmail.com

Kratik sadržaj: Dualno visoko obrazovanje podrazumeva kombinaciju klasičnog oblika studiranja na visokoškolskoj ustanovi i praktične obuke u kompanijama. Na ovaj način teži se ravnoteži između potreba tržišta rada i visokog obrazovanja, jer studenti imaju priliku da teorijsko znanje primene u praksi i steknu veštine i sposobnosti koje im omogućavaju lakši ulazak u svet rada, a poslodavci učestvuju u procesu pronalaska, formiranja i zadržavanja potencijalnih vrhunskih kadrova ili menadžera.

U radu su sagledana iskustva i izazovi sa kojima su se susretale zemalje u Evropi i svetu koje su do sada već primenile u praksi dualno visoko obrazovanje.

Ključne reči: dualno obrazovanje, visoko obrazovanje, učenje uz rad, tržište rada

DUAL HIGHER EDUCATION – SYMBIOSIS OF THEORY AND PRACTICE

Abstract: Dual higher education implies a combination of the classic form of study at a higher education institution and practical training in companies. In this way, a balance is sought between the needs of the labor market and higher education, because students have the opportunity to apply theoretical knowledge in practice and acquire skills and abilities that allow them easier entry into the world of work, and employers participate in finding, forming and retaining personnel or managers.

The paper presents the experiences and challenges faced by countries in Europe and the world that have already implemented dual higher education in practice.

Key Words: dual education, higher education, work-based learning, labor market

1. UVOD

Ubrzani tehničko-tehnološki razvoj u današnje vreme podrazumeva niz izazova u brojnim oblastima, pa tako i u oblasti obrazovanja, kao i pitanje rešavanja tih izazova i prilagođavanja novonastalim uslovima. Jedan od izazova je i podizanje svesti mladih o važnosti kvalitetnog nivoa obrazovanja, kao osnovnog preduslova za izgradnju uspešne buduće karijere.

U poslednjih nekoliko godina, Srbija ulaže značajne napore u cilju prilagođavanja obrazovnog sistema potrebama privrede i obezbeđenja potrebne kvalifikovane radne snage. U skladu sa tim, počeli smo da se usmeravamo ka dualnom obrazovanju. „Dualno obrazovanje u našoj zemlji je definisano Zakonom o dualnom obrazovanju i predstavlja model nastave u kome se kroz teorijsku nastavu i vežbe, kao i učenje koje se zasniva na radu kod poslodavca, stiču, unapređuju i izgrađuju znanja, veštine, sposobnosti i stavovi u skladu sa standardom kvalifikacija i nastavnim planom i programom“ [1]. Jedna od osnovnih prednosti ovakvog tipa obrazovanja jeste činjenica da su studenti po završetku ovakvih studija osposobljeni da rade u odabranoj oblasti, jer je njihovo znanje i iskustvo već prilagođeno potrebama privrede.

Veća zastupljenost dualnog sistema obrazovanja u Srbiji, čemu se teži u narednom periodu, će biti izuzetno složen i zahtevan proces koji ne može da se oslanja isključivo na iskustva drugih zemalja u ovom pogledu. Ono što je neophodno, a u cilju postizanja zadovoljavajućih rezultata, jeste značajno prilagođavanje drugih dualnih sistema uslovima u obrazovnom sistemu i privredi u Srbiji. U svakom slučaju, iskustva drugih zemalja mogu poslužiti kao osnova od koje može da se krene u ovom procesu, pa ih je zato važno sagledati i analizirati.

Iako usvajanje „dualnog sistema“ sličnog obrazovnom sistemu u Austriji, Nemačkoj ili Švajcarskoj zavisi od postojanja velikog broja kulturnih, političkih i ekonomskih uslova, uvođenje „dualnog principa“ je ključan za promenu obrazovnog sistema u Srbiji [2]. Srbija ne može da kopira dualne sisteme obrazovanja ovih zemalja, koje ih primenjuju dugi niz godina, ali zato iz njih može da nauči mnogo. Takođe, u Srbiji se teži tome da dualno obrazovanje bude samo dopuna sadašnjem modelu obrazovanja, pa je to još jedna razlika u odnosu na modele obrazovanja u nekim evropskim zemljama.

Međutim, Evropska komisija je istakla da učenje zasnovano na radu može da postoji u jednoj zemlji jedino ukoliko i kompanije prihvataju ovaj koncept i naprave prostor za njegovo sprovođenje, prihvate studente i saradnju sa fakultetima i školama. Podsticanje stvaranja i pronalaska pozicija za koje se studenti obučavaju je ključni problem u velikom broju evropskih zemalja koje žele da unaprede svoje prakse učenja zasnovanog na radu, a u okviru svojih obrazovnih sistema [3]. Posvećenost kompanija u adekvatnom broju i kvalitetu je definitivno neophodna dimenzija održivog i funkcionalnog sistema dualnog obrazovanja. Međutim, to je uglavnom samo moguće kada kompanije očekuju bilo kakvu korist od ove saradnje [4].

2. OSNOVNE KARAKTERISTIKE DUALNOG MODELA STUDIJA U VISOKOM OBRAZOVANJU U REPUBLICI SRBIJI

Dualni model studija se u Republici Srbiji primenjuje kratko vreme. Zakonom o dualnom modelu studija u visokom

obrazovanju, usvojenog 2019. godine, regulisana su osnovna pitanja vezana za ovaj model obrazovanja u Republici Srbiji, kao što su definisanje sadržaja i načina realizacije ovog modela, prava i obaveze studenata, poslodavaca i visokoškolskih ustanova i slično. Ovaj zakon je imao za cilj povećanje relevantnosti obrazovanja, modernizaciju nastavnog procesa kroz saradnju sa privrednom i usvajanje modernih tehnoloških dostignuća. Zakonom su definisani i osnovni ciljevi dualnog modela, a to su:

- „obezbeđenje uslova za sticanje, usavršavanje i razvoj kompetencija studenata u skladu s potrebama tržišta rada,
- doprinos jačanju konkurentnosti privrede Republike Srbije,
- obezbeđenje uslova za lakše zapošljavanje po završenom visokom obrazovanju,
- obezbeđenje uslova za dalje obrazovanje i celoživotno učenje,
- razvijanje preduzimljivosti, inovativnosti i kreativnosti svakog pojedinca radi njegovog profesionalnog i karijernog

razvoja,

- obezbeđenje uslova za lični, ekonomski i opšti društveni razvoj,
- razvijanje sposobnosti za timski rad i osećaj lične odgovornosti u radu,
- razvijanje svesti o važnosti zdravlja i bezbednosti, uključujući bezbednost i zdravlje na radu,
- razvijanje sposobnosti samovrednovanja i izražavanja sopstvenog mišljenja kao i samostalnog donošenja odluka,
- promovisanje društveno odgovorne uloge poslodavca u društvu“ [5].

Takođe, ovim zakonom je definisano da i aktivna nastava i učenje kroz rad moraju biti zastupljeni kroz najmanje 450 časova godišnje prosečno na nivou celog studijskog programa. Student tokom učenja kroz rad može da ostvari saradnju sa jednim ili više poslodavaca, u zavisnosti od studijskog programa, i da na taj način uči radeći u stvarnom radnom okruženju. Na taj način, studenti stiču neophodne veštine putem kojih unapređuju svoje kompetencije, a postoji mogućnost i da ih poslodavac zaposli nakon završenih studija, ukoliko tako odluči. Osim toga, student koji praktikuje učenje kroz rad ima pravo da ostvari određenu naknadu, što je jedan od najznačajnijih motiva za dualno studiranje.

Dakle, ovakav model obrazovanja, iako zahteva više zalaganja i napora, omogućava studentima da steknu praktične veštine i sposobnosti, što će im dalje olakšati izlazak na tržište rada, nakon završenih studija. Dalje, oni će steći kompetencije za upravljanje karijerom, preduzetništvo i doživotno učenje. U ovom procesu, poslodavcima je omogućeno da imaju učešće u obrazovanju i formiranju budućih kadrova, što utiče i na smanjenje troškova i olakšava pronalazak kvalifikovane radne snage.

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja je zajedno sa domaćim i stranim poslodavcima definisalo plan za sprovođenje dualnog modela obrazovanja, a takođe intenzivno radi i na promotivnim aktivnostima i metodologiji za njegovu primenu. Osim toga, obezbedilo je način praćenja i ocenjivanja ovog modela, kako bi se imao uvid u postignute rezultate studenata, kao i njihove mogućnosti prilikom izlaska na tržište rada.

Više visokih strukovnih škola u Srbiji je pokazalo interesovanje da prilagodi svoje programe ovakvom načinu studiranja. Ovome su doprinele i brojne inostrane kompanije, ali u poslednje vreme i nekoliko domaćih, koje su iskazivale zainteresovanost i dostavljale ovakve zahteve Privrednoj komori Srbije. Oblasti u kojima je najviše zastupljen ovaj model obrazovanja u našoj zemlji su: „poljoprivreda, proizvodnja i prerada hrane, šumarstvo i prerada drveta, geologija, rudarstvo i metalurgija, mašinska i metaloprerađivačka, elektrotehnika, tekstil i koža, geodezija i građevinarstvo, saobraćaj, trgovina, ugostiteljstvo i turizam, hemija, nemetali i grafika“ [1].

Kao što je već rečeno, osnovne prednosti dualnog obrazovanja su iskusni instruktori, motivisani nastavnici i studenti, a posebno novčana naknada kao rezultatu učešća u procesu rada. Jedan od najvećih problema koje dualno obrazovanje u Srbiji treba da suzbije jeste odlazak mladih u inostranstvo. Zbog toga se u okviru Strategije Vlade Republike Srbije naglašava važnost dolaska najuspešnijih stranih kompanija i saradnja sa njima, što bi povećalo šanse mladih koji su prošli kroz sistem dualnog obrazovanja da izgrade karijeru u svojoj zemlji [6].

Kvalitetna radna snaga je jedan od ključnih faktora prilikom donošenja odluke o ulaganju u jednu zemlju, kako od strane stranih investitora, tako i od strane domaćih kompanija. Osim kvaliteta radne snage, prilikom donošenja ovakve odluke posebno se analiziraju i politička stabilnost i bezbednost, stabilno pravno i regulatorno okruženje, kvalitet infrastrukture i troškovi proizvodnje [1]. Jedino kvalifikovana radna snaga koja poseduje znanja i veštine neophodne za uključivanje u savremenu privredu, a koja podrazumeva i brzo prilagođavanje tehnološkim promenama, može podstaći nova domaća i strana ulaganja i otvaranje novih radnih mesta.

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja ima za zadatak reformu obrazovnog sistema, u svetlu pristupanja Evropskoj uniji. Shodno tome, neophodna je modernizacija svih nivoa obrazovanja, pa u skladu sa tim veća zastupljenost dualnog modela u narednom vremenskom periodu, kako bi studenti stekli veštine koje će biti potrebne u budućnosti. Kako se tuđi modeli dualnog obrazovanja ne mogu potpuno preuzeti, neophodno je da izgradimo svoj, u skladu sa domaćim okolnostima u obrazovanju i privredi, ali svakako nam tuđa iskustva mogu poslužiti.

3. DUALNO OBRAZOVANJE U NEMAČKOJ, AUSTRIJI I ŠVAJCARSKOJ

Još početkom XX veka poznati komparatisti su istakli da se obrazovni sistemi, kao i njegovi segmenti, ne mogu kopirati, odnosno prenositi u neku drugu sredinu koju karakterišu drugačiji politički, ekonomski i kulturni kontekst od zemlje čiji se sistem preuzima [7]. Uglavnom nezadovoljavajući rezultati u razvijanju dualnog obrazovanja po uzoru na tuđe modele, posebno tokom 80-ih i 90-ih godina, doprineli su uverenju da se ovaj model stručnog obrazovanja ne može direktno preuzeti od drugih zemalja [8]. Međutim, zemlje kao što su Austrija, Nemačka i Švajcarska neprestano promovišu svoj model dualnog obrazovanja. Osim toga, one su bile spremne i da pruže neophodnu podršku i pomoć zemljama koje su bile zainteresovane.

Kada je Nemačka u pitanju, sadašnji model dualnog visokog obrazovanja potiče još iz 1970-ih godina. „Među pionirima

dualnog modela studiranja je pokrajina Baden-Virtemberg sa kompanijama Robert Bosch, Standard Elektrik Lorenz i Daimler-Benz, koja je osmislila koncept za kombinovanje klasičnog oblika stručnog usavršavanja u dualnom sistemu sa klasičnim elementima višeg obrazovanja / univerzitetskih studija, i na taj način ih učinila atraktivnim“ [9]. Od 1972. godine, uvodi se takozvani „Štutgartski model“ na čijim principima je osnovana visokoobrazovna ustanova u Štutgartu i Manhajmu. Ovakav novi model dualnog obrazovanja je vrlo brzo bio prihvaćen među studentima i implementiran na mnogim visokoobrazovnim ustanovama. Njihov uspeh inspirisao je i druge visokoobrazovne ustanove, kao što su pojedine u Berlinu, Tiringiji i Saksoniji, da uvedu ovakav sistem obrazovanja.

Sledeći korak koji je usledio u pokrajini Baden-Virtemberg tokom 2009. godine jeste povezivanje svih visokoobrazovnih ustanova koji su sprovodili dualni model u Univerzitet kooperativnih studija Baden-Virtemberg (Duale Hochschule Baden-Württemberg – DHBW). Sa osnivanjem ovog univerziteta, studenti su prvi put po završetku dualnih studija dobijali zvanje Bachelor. Dualne studije danas postoje u svim pokrajinama širom Nemačke i nude efikasnu kombinaciju prakse u okviru preduzeća i teorije u okviru univerziteta [9]. Ovi univerziteti ne samo da utiču na regionalnu ekonomiju i politiku tržišta rada, već doprinose i stabilizaciji tržišta rada. Jedan od njihovih nedostataka jeste nemogućnost dodeljivanja doktorata i master diploma.

U Nemačkoj, visokoobrazovne ustanove koje praktikuju dualni sistem obrazovanja imaju različite strukture. Ono što je zajedničko jeste da studenti studiraju na univerzitetu i uče kroz rad u državno priznatim kompanijama, pa se faze učenja i praktične obuke naizmenično primenjuju. Studenti od početka prakse primaju plate. Naknada se zasniva na kolektivnom ugovoru u sektoru, a zavisi od nekoliko faktora kao što su sektor, veličina kompanije, zanimanje, dužina prakse i sl.

VET koledži (Vocational education and training (VET)) u Austriji su postali institucionalizovani u sadašnjem obliku 1960-ih godina, iako njihovi koreni vuku od ranije [10]. Na formiranje snažnog sektora stručnog obrazovanja sa punim radnim vremenom uticalo je iskustvo francuskih obrazovnih institucija, a koje je „uvezao“ Dumreicher u devetnaestom veku. Ogromno širenje VET koledža od 1970-ih godina, pa nadalje, bilo je, pre svega podržano značajnom potražnjom mladih za njima, a finansirani su od strane Socijaldemokratske vlade [11].

Dualno obrazovanje u Austriji podrazumeva program koji obuhvata dva mesta za učenje: kompaniju (80% vremena za učenje) i stručna škola (20% vremena za učenje). Obuka se odnosi na više od 200 zakonom priznatih zanimanja u oblasti trgovine, industrije, poljoprivrede, šumarstva itd., a pravne osnove su regulisane Zakonom o stručnom obrazovanju. Preduzeća potpisuju ugovor sa studentima i obezbeđuju obuku o svom trošku. Studenti na praksi primaju naknadu od strane preduzeća, što je utvrđeno kolektivnim ugovorima o radu i koje variraju u zavisnosti od zanimanja [12].

Na kraju perioda obuke, studenti polažu pripravnčki ispit koji ima za cilj da proveri da li je kandidat sposoban da na prvi način obavlja poslove za koje se obučavao. Ispit se sastoji iz praktičnog i teorijskog dela, a organizuju ga regionalne privredne komore.

Kada govorimo o dualnom sistemu obrazovanja u Švajcarskoj, on je formiran još 1995. godine kroz nadogradnju najprestižnijih viših škola, što je prvobitno bilo vođeno interesom da škole steknu bolje međunarodno priznanje. Takođe, do ovoga je dovela i dominacija velikih izvozno orijentisanih preduzeća i njihove potrebe za višim nivoima opšteg obrazovanja. Visokoobrazovne institucije u dualnom sistemu u Švajcarskoj su usko povezane sa privredom i omogućavaju obuku pojedinaca za određeno zanimanje, uz istovremeno pružanje teorijskih znanja.

Sistem stručnog obrazovanja i obuke u Švajcarskoj je jasno strukturiran i može biti diferenciran na različitim nivoima:

- opcije tranzicije (nivo 0): ovaj program je namenjen pojedincima koji nisu u stanju da odmah pređu na nivo više škole i podrazumeva praktične obuke i pripreme mladih za upis na programe stručnog obrazovanja;
- dvogodišnji VET programi za savezno stručno obrazovanje (nivo 1): ovaj program priprema mlade za određena jednostavna zanimanja. Ovi kraći programi su predviđeni za kandidate sa više praktičnih veština i oni mogu nastaviti sa sledećim nivoima;
- trogodišnji ili četvorogodišnji VET programi za saveznu VET diplomu (nivo 2): ovaj program će pripremiti kandidate za specifična i složena zanimanja;
- savezna stručna matura (nivo 3): kandidati koji su učestvovali u nivou 2 imaju mogućnost da pohađaju pripreme kurseve koji pokrivaju opšteobrazovne predmete za ispit na nivou 3. Ovaj nivo omogućava nastavak obrazovanja na stakovnim studijama;
- univerzitetski test sposobnosti (nivo 4): kandidati sa prethodnog nivoa mogu pripremati ovaj ispit. Ukoliko ga polože, imaju mogućnost da se upišu na Kantonalni univerzitet ili Federalni tehnološki institut [12].

Kandidati primaju plate od početka svih programa, ali su te plate niže u poređenju sa platama u Nemačkoj. „U proseku plata pripravnika u trogodišnjem programu iznosi 50% plate obučenog radnika, a za pripravnike u četvorogodišnjem programu iznosi 46%“ [13].

4. ZAKLJUČAK

Republika Srbija je u prethodnim godinama uložila značajne napore kako bi obezbedila kvalifikovanu radnu snagu u skladu sa potrebama privrede, pa je u tom smislu počela da uvodi dualni model u sistem visokog obrazovanja, nakon uvođenja ovog modela u sistem srednjeg obrazovanja. Na ovaj način, studentima se omogućava lakši prelazak iz škola na radna mesta, ali im se olakšava i planiranje karijere. Dakle, studenti na ovaj način stiču praktične veštine i sposobnosti, koje će im omogućiti lakši izlazak na tržište rada. Sa druge strane, poslodavci imaju učešće u procesu obrazovanju i formiranja budućih kadrova, što utiče i na smanjenje troškova i olakšan pronalazak kvalifikovane radne snage.

Sa implementacijom dualnog srednjeg obrazovanja, dostignutim rezultatima u ovoj oblasti i donošenjem adekvatnih zakonskih regulativa, Srbija je postala jedan od lidera u regionu kada je reč o procesu poboljšanja kvaliteta obrazovanja, te

se očekuju isti rezultati i u oblasti visokog obrazovanja. Uključujući učenje uz rad, studenti stiču znanja i veštine koje su u skladu sa potrebama savremenog tržišta rada. Međutim, i dalje postoje značajni neiskorišćeni potencijali u ovoj oblasti, čime se tek treba pozabaviti u narednom periodu, jer je Srbija tek otpočela ovaj proces. Ono što našoj zemlji može biti od koristi su i iskustva drugih zemalja koje sprovode dualno obrazovanje dugi niz godina, kao što su Nemačka, Austrija i Švajcarska. Međutim, ipak treba imati u vidu da direktno preuzimanje obrazovnog sistema drugih država, kao i njegovo prenošenje u neku drugu sredinu koju karakterišu drugačiji politički, ekonomski i kulturni kontekst, nije moguće.

5. LITERATURA

- [1] Gabrijela Grujuć, Dual Education in the Republic of Serbia, *Chinese Business Review*, 20(4), 2021.
- [2] Euler Dieter, *Dual secondary vocational education in Serbia, feasibility study, done within the project of the German organization for technical cooperation*, Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, Ministry of Education and Technological Development of the Republic of Serbia, 2015.
- [3] European Commission, *Work-Based Learning in Europe, Practises and Policy Pointers*, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2013.
- [4] Wolfgang Bliem, Alexander Petanovitsch, Kurt Schmid, *Success factors for the Dual VET system*, Wien: Ibw Forschungsbericht 177, 2014.
- [5] *Zakon o dualnom modelu studija u visokom obrazovanju*, Službeni glasnik RS, broj 66/2019.
- [6] Gabrijela Grujuć, *Dual education*, Textile Science and Economy X—10th International Scientific-Professional Conference, May 20-21, Zrenjanin, Serbia, 2019.
- [7] Vera Spasenović, *Školski sistemi iz komparativne perspektive*, Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, 2013.
- [8] Oscar Valiente, Rosario Scandurra, *Challenges to the Implementation of Dual Apprenticeships in OECD Countries: A Literature Review*, In M. Pilz (Eds.), *Vocational Education and Training in Times of Economic Crisis: Lessons from Around the World*, pp. 41-58, Cham: Springer International Publishing, 2017.
- [9] Wilfried Hesser, *Implementation of a dual system of higher education within foreign universities and enterprises*, Helmut Schmidt University, Hamburg, 2018.
- [10] Lukas Graf, The rise of work-based academic education in Austria, Germany and Switzerland, *Journal of Vocational Education & Training*, 65(1), 2015.
- [11] Lukas Graf, Lorenz Lassnigg, Justin J. W. Powell, *Austrian Corporatism and Gradual Institutional Change in the Relationship between Apprenticeship Training and School-based VET*, In *The Political Economy of Collective Skill Formation*, edited by Marius R. Busemeyer and Christine Trampusch, pp. 150–178, Oxford: Oxford University Press, 2012.
- [12] Waldemar Bauer, Michael Gessler, *Dual Vocational Education and Training Systems in Europe: Lessons learned from Austria, Germany and Switzerland*, In: *Vocational Education and Training in Sub-Saharan Africa, Current Situation and Development*, 2016.
- [13] Samuel Muehlmann, Stefan C. Wolters, Return on investment of apprenticeship systems for enterprises: Evidence from cost-benefit analyses, *IZA Journal of Labor Policy*, 25, pp. 1-22, 2014.